

## Modelvragen examen januari 2020

Het examen (dat schriftelijk is) bestaat uit vier vragen, waarvan minstens één vraag peilt naar de kennis van de leerstof (kan in de vorm van een multiple choice vraag) en minstens één waarin gepeild wordt naar inzicht in de leerstof (zie de tweede reeks vragen). De laatste vraag zal peilen naar de mate waarin men het verplicht te lezen boek (*Taal en stilte. Naar een leiderschap zonder angst*) heeft verwerkt.

### I. Kennisvragen die rechtstreeks verband houden met de inhoud van de leerstof.

1. “Zingeving is moeilijk omdat de mens vervreemd is van zijn innerlijkheid”.

Leg uit wat deze stelling betekent.

*Het is een van de paradoxen van de hedendaagse geschiedenis dat, ondanks de nadruk op de autonomie, de mens **vervreemdt is van zijn diepste innerlijkheid**.*

*L. Dupré heeft aangetoond dat voor de middeleeuwse mens een rechtstreeks contact mogelijk was met de diepste lagen van de innerlijkheid als ruimte waarin men God kon ontmoeten. Het moderne zelf is echter een **'leeg' subject** geworden, dat slechts op een bemiddelde (en dus niet meer on-middellijke) wijze met zichzelf in contact treedt. Het moderne zelf (en dat geldt m.i. ook voor het post-moderne zelf) heeft **geen verankeringspunt in zichzelf** meer. Het zelf wordt herleid tot zijn **objectieve prestaties**, tot bezit en verovering. De mens die geen directe band meer heeft met zijn diepste wezenskern is een leeg subject geworden. In plaats van die leegte moedig onder ogen te zien, gaat hij haar **uit angst voor het niets zoveel mogelijk vullen**. (workaholisme)*

2. In welke mate wordt ook door atheïsten de waarde van religie erkend?

*Waardering van religie door enkele wetenschappers namelijk*

***Lionel Tiger**, “De geschiedenis laat zien dat religie de leverancier van morele orde is, niet de bron ervan,”.*

***Alain De Botton**, De Botton pleit ervoor om ideeën en rituelen los te maken van de religieuze instanties die er aanspraak op hebben gemaakt, en zo kunnen zij een belangrijke sociale rol vervullen. Bv gemeenschapszin, zorgzaamheid...*

***Boris Cyrulnik**, Cyrulnik betoogt dat het feit dat miljarden mensen zich op één of andere wijze tot God richten, relevant is en dat men het geloof van deze mensen ernstig moet nemen omdat dat zinvol is en hen toelaat gelukkig te leven.*

### 3. Leg uit: "Het feit dat zingeving moeilijk geworden is, is een taalprobleem".

Eén van de oorzaken van dit betekenisverlies is de **verschraling van onze mogelijkheden** om de wereld te interpreteren ten gevolge van een **verschraling van de taal**. De mens geeft betekenis aan het leven via taal. Wanneer de taal verschraalt, **vermindert ook ons vermogen om betekenis te geven**. Overal domineert het verzakelijke, verschraalde, vereconomiseerde, unidimensionele woord. De geijkte formule waarmee de mens zijn plaats in het systeem weliswaar beveiligt, maar waarmee hij tevens **anesthesie pleegt op het volle leven** (cf. Hannah Arendt). Het taalgebruik: studenten en **patiënten worden 'klanten'** met wie artsen en professoren een 'contract' sluiten; 'human resources' betekent alles behalve verwijzen naar de diepere bronnen of resources van de mens; in het Engels spreekt men niet meer van medewerkers (co-workers), maar van het anonieme workforce

**Boekhoudkundige taal** wordt de taal waarin alles dient vertaald te worden. Niet alleen wordt door een eenzijdige taal een **eenzijdige interpretatie** gegeven van de werkelijkheid van mensen, maar deze interpretatie is ook het uitgangspunt voor een **transformatie van menselijke inter-actie tot iets wat 'onder controle' is en 'gemanaged' kan worden**. Achter dit alles schuilt niet zelden angst voor menselijke vrijheid en creativiteit. Het is de angst van diegene die alles onder controle wil hebben en houden.

### 4. Wat bedoelt Bonhoeffer met "wij moeten geloven alsof God niet bestaat?"

Bonhoeffer: 1906, liberaal protestant, dominee. In de wereld leven en het **leven doorleven**. Geen metaforen van almacht: deelnemen aan **Gods machteloosheid** in de wereld. Jezus navolgen: **er zijn voor de ander**. Jezus roept niet op tot een nieuwe religie, maar tot leven. "Bidden en onder de mensen het goede doen"

### 5. Wat bedoelt André Glucksmann met 'la troisième mort de Dieu'? In welk opzicht heeft dit standpunt het opleidingsonderdeel RZL beïnvloed?

Hij is een eerste maal gestorven aan het kruis, een tweede maal als gevolg van de kritiek van de grote 'maîtres du soupçon' (Feuerbach, Marx, Freud) en van het nihilisme (Nietzsche) en tenslotte als gevolg van de confrontatie van de mens van de XXe eeuw met ontluisterende en **zinloze massale dodingen** van mensen omwille van ideologische redenen. Genocides en geweld van de 20e eeuw doen mensen aan God twijfelen. **Het zijn allemaal elementen van één grote geschiedenis waarin de wreedheid en onmenselijkheid als het ware gaan functioneren als een diep in het levensgevoel geworteld bewijs tegen het bestaan van God**. Men leeft gewoon **"alsof God niet bestond"**. De vraag is echter of de ervaring van het extreme kwaad en lijden wel noodzakelijk, zoals Glucksmann beweert, een derde en zo goed als definitieve dood van God betekent. Ook na de genocides, ook na Auschwitz zijn gelovigen blijven bidden tot en spreken over God. Theologen hebben gezocht naar een **nieuwe taal** om de hedendaagse ervaring van God bespreekbaar te maken.

7. Hoe interpreteren Sölle en Moltman de uitspraak 'hij hangt aan de galg' in het verhaal van Elie Wiesel? Waarom is hun uitleg onverzoenbaar met Wiesel's ervaring?

Moltmann, *Der Gekreuzigte Gott: identificatie van het kind aan de galg met de gekruisigde Christus (het lijden van God)*, ook *lijden in God* (Auschwitz is opgenomen in de smart van de Vader).

Dorothee Sölle: God is *geen toeschouwer en ook geen beul*, maar staat aan de kant van de slachtoffers. Vergelijking met Christus aan het kruis: ieder van de 6 miljoen Joden is Gods *geliefde zoon geweest*

8. Leg uit: Levinas is tegen religie, maar aanvaardt toch het bestaan van God. Geboren in 1906 in Kaunas (Litouwen). Studies filosofie achtereenvolgens in Straatsburg en in 1928 in Freiburg. Invloed van Husserl en Heidegger. Overleeft de 2e wereldoorlog als soldaat-krijgsgevangene. God verschijnt au-delà de l'être, *als een spoor van iemand die voorbijgegaan is*. Geen enkele voorstelling van God is mogelijk. Maar: toch kunnen wij God *kennen via de rechtvaardigheid*, God is ongrijpbaar. Als God volkomen transcendent is kan hij zo anders worden dat hij uiteindelijk uit het gezichtsveld verdwijnt, dat hij een 'je ne sais quoi' wordt, iets...

9. Waarom moet een authentieke leider naast objectieve/economische/wetenschappelijke taal, ook de taal van metafoor en verhaal beheersen?

Leiderschap is het vermogen om mensen in een samenwerkingsverband zo te motiveren dat zij op een *effectieve wijze zinvolle doelen kunnen realiseren*. Probleem: vaak gebrek aan inspiratie ("organisaties als *geconditioneerde nachtmerries*"). De *tweede taal*: drukt uit wat mensen raakt, inspireert, bezielt, wat hun leven zin geeft, esthetische ervaringen, vriendschap, liefde, betrokkenheid...

Deze taal is niet van de orde van het 'kennen' maar van 'verstaan' en wijsheid. Taal van verhaal en metafoor. *Anders denken over organisaties*: "een positieve chemie van menselijke interactie" of "een web van relaties". Het beste in mensen aanspreken en hen *inspireren tot medewerking aan zinvolle doelen*; hierbij ruimte scheppen die hen toelaat zichzelf te ontwikkelen en aldus bij te dragen tot het welzijn van organisatie en samenleving.

10. Volgens Max Weber vindt het kapitalisme als ethos zijn oorsprong in de Protestants traditie. Leg uit.

Zo is er, onder meer, een *loskoppeling* gegroeid tussen de wereld van de arbeid en de zingevingperspectieven waarin een betekenisvolle arbeid werd. Zo werd bijvoorbeeld in de protestantse traditie *de dagdagelijkse arbeid beschouwd als de weg bij uitstek om God te dienen*: sober leven en hard werken, dat was de plaats van de roeping. Zodra echter God uit het gezichtsveld verdween, bleef alleen nog een *arbeidsethos* van hard werken en sparen over, wat heeft geleid tot een *kapitalisme zonder ziel*.

11. Is de encycliciek van Centesimus annus van Johannes Paulus II een “ringing endorsement of capitalism?”

*The Wall Street Journal: this encyclical is “a ringing endorsement of the free market economy”. “Capitalism is the economic corollary of the Christian understanding of man’s nature and destiny” (Kapitalisme is het economische uitvloeisel van het christelijke begrip van de mens zijn natuur en lot.) Het lijkt dat ...de vrije markt het meest doelmatige werktuig is om de hulpbronnen aan te wenden en op doeltreffende wijze te beantwoorden aan de behoeften. De kerk erkent de legitieme rol van de winst als graadmeter van de goede werking van het bedrijf, dus de Centesimus annus biedt een goedkeuring van het kapitalisme maar toch groeit de invloed van de neo-liberale agenda.*

12. Waarom is sociale rechtvaardigheid belangrijk voor een participatieve samenleving waarin iedereen kan deelnemen aan het economisch leven? Gelieve deze vraag te beantwoorden in het licht van de sociale leer van de katholieke kerk.

*Benedictus XVI: Caritas in veritate 2009*

*De drie basisprincipes zijn: (1)Elk economisch systeem moet bijdragen tot de globale kwaliteit van het leven, het integrale welzijn van de geheel persoon en van alle mensen; Elke zakelijke transacties is ook menselijke relaties en we moeten zien dat ieder van hen rechtvaardig wordt behandeld maar met een (3) preferentie voor de armen. We moeten niet enkel medelijden met armen hebben maar hun schreeuwen aanhoren en subjecten worden van verandering. Het is van belang naast zakelijke doelstelling ook menselijke kwaliteit te realiseren. Een morele benadering, die niet alleen steunt op een geloofsovertuiging, maar ook op ‘gemeenschappelijke morele wijsheid’ en redelijkheid. Dus: universeel gericht.*

13.. Scott Appleby spreekt over religie als ‘ambivalent’ met betrekking tot de vraag of zij tot geweld bijdraagt of vrede sticht. Wat bedoelt hij hiermee?

*“Weak” en “strong” religion: zwakke religies zijn gekenmerkt door ‘religieuze ongeletterdheid’ en door een weigering van moderne ideeën zoals universele rechten van de mens. Religie wordt maar gevaarlijk wanneer het als zwakke religie verbonden wordt met ethnocentrische of nationalistische ideeën of wanneer het samen met vernedering tot explosie leidt*

14. Een mogelijke vraag is een reeks van 10 eenvoudige multiple choice vraag met betrekking tot de kennis van bepaalde details. Bijvoorbeeld: Etty Hillesum was een orthodoxe Jodin (ja/nee), Levinas was een Duitse filosoof (ja/nee) enz...

## 15. Schets het godsbeeld van Etty Hillesum.

Etty Hillesum: Geboren op 15 januari 1914, vermoord op 30 november 1943 in Auschwitz. Haar ouders waren liberale joden. Studeerde rechten en Russische literatuur

godsbeeld: "Binnen in mij zit een **diepe put. En daarin zit God**. Soms kan ik er bij. Maar vaker liggen er stenen en gruis voor die put, dan is God begraven. Dan moet hij weer opgegraven worden. "Mijn leven is geworden tot **één grote samenspraak met jou**, mijn God, één grote samenspraak." " Het wezenlijkste en diepste in mij dat luistert naar het wezenlijkste en diepste in de ander. **God tot God.**"

En toch vind ik het leven niet zinloos, God, ik kan er niets aan doen. En God is ons ook **geen verantwoording schuldig** voor de zinloosheden die wijzelf aanrichten, wij zijn verantwoording schuldig .

"Ik zal je helpen God, dat je het niet in mij begeeft (...) dit éne wordt mij steeds duidelijker: dat jij ons niet kunt helpen, maar dat **wij jou moeten helpen en door dat laatste helpen wij onszelf.**

## 16. Wat bedoelt Etty Hillesum met 'hineinhorchen'?

"wat ik doe is 'hineinhorchen' (...) in mijzelf, in de anderen, in de wereld. **Ik luister heel intensief met m'n hele wezen en tracht te luisteren tot op de bodem der dingen**(...) Ik zoek naar iets en weet nog niet naar wat (...) **Ik werk ergens naar toe**, ik werk in een groot kader, maar het is nog onbestemd, en toch gaat het ergens naar toe, **het streeft naar synthese**"

"Eigenlijk is mijn leven één voortdurend 'hineinhorchen' in mijzelf, in anderen, in God. En als ik zeg: **ik "horch hinein"**, dan is het eigenlijk **God in mij, die "hineinhorcht"**. Het wezenlijkste en diepste in mij dat luistert naar het wezenlijkste en diepste in de ander. God tot God"

## II. Denk vragen die een persoonlijke verwerking van de leerstof vereisen:

### 1. Waarom is het atheïsme minder problematisch voor het geloof dan het deïsme?

Vele mensen worden **ongelovig**, niet omdat zij geen rationele verklaring vinden voor het godsbestaan (bijvoorbeeld omdat zij niet overtuigd worden door godsbewijzen), maar omdat ze **een verkeerde voorstelling** hebben van de God van het Christendom. De God van het **deïsme is abstract en levenloos**. De mens heeft Hem nodig om de werkelijkheid en zijn zelfervaring te kunnen verklaren. Het enige wat dan eigenlijk nog aangetoond moet worden is 'dat Hij bestaat'. **Voor de rest doet hij niets**. Alles dwingt tot deze conclusie: **voor het deïsme is Gods spreken nooit zelfopenbarend**. De vraag wat God is, is beantwoord met te zeggen waartoe hij dient (schepper van de aarde). Of deze God bestaat, kan aangetoond worden. Maar de vraag wie God is, is voor het deïsme geen vraag (...). God is langzamerhand een nutteloze hypothese geworden

Het atheïsme: De uitdaging van het atheïsme is meer dan een **intellectueel of existentieel probleem van ongelovigen**. Het is ook een zaak die de gelovigen existentieel aangaat. Men zou zelfs kunnen zeggen dat alleen wie weet "dat **niet geloven ook mogelijk is**, dat het niet eens een absurde mogelijkheid is, **alleen diegene zal weten wat het betekent te kunnen**, ja te **mogen geloven in God**."

2. Een mogelijke vraag is als volgt: u krijgt een fragment uit één van de teksten die op Toledo ter beschikking werden gesteld (of uit de powerpoint presentaties of het boek) en u moet deze tekst situeren (auteur, context, betekenis enz...).

3. Op welke wijze geeft Etty Hillesum een antwoord op de vraag naar God na Auschwitz zoals die door Elie Wiesel werd gesteld?

Nog steeds een geloof in God. **God is ons niet verschuldigt maar wij zijn God iets verschuldigt**. Alle catastrofes komen voort uit ons zelf. En waarom is er oorlog? (...) Omdat ik en mijn buurman en **iedereen niet genoeg liefde in zich heeft**. En men kan de oorlog en al z'n uitwassen bestrijden door in zichzelf, dagelijks, ieder ogenblik, die liefde te bevrijden en kans te geven om te leven.

En dit is het enige wat wij in deze tijd kunnen redden en ook het enige, waar het op aankomt: een stukje van jou in onszelf, God. En misschien kunnen wij er ook aan meewerken jou **op te graven in de geteisterde harten van anderen**. Ja, mijn God, aan de **omstandigheden schijn jij niet al te veel te kunnen doen**, ze horen nu eenmaal ook bij dit leven.

4. In welk opzicht is inzicht in religie belangrijk om de hedendaagse kapitalistische economie te begrijpen?

- Religies, kerken en religieuze groeperingen hebben soms belangrijke **beleggingsfondsen** (bv. Bank De Groof Petercam).
- Religieus geïnspireerde instituties hebben **via onderwijs een impact** de economie (bv. door arbeiders tot geschoolde arbeidskrachten om te vormen).
- **Sekteleiders** beschikken over enorme inkomsten en religieuze bewegingen die een marktvriendelijke ideologie verkondigen beschikken over buitengewone financiële mogelijkheden (bv. Opus Dei)
- **"Selling spirituality"**: een enorme markt van spiritualiteitsvorming.

Het kapitalisme was vroeger een ethisch geïnspireerde keuze voor de rationele aanwending van kapitaal. **De dagdagelijkse arbeid werd beschouwd als de weg bij uitstek om God te dienen**; sober leven en hard werken, dat was de plaats van de roeping. (Weber) Hieruit groeit een cultuur "van specialisten zonder ziel; sensualisten zonder hart; deze nulliteit maakt zichzelf wijs dat het een staat van beschaving heeft bereikt zoals nooit voordien werd bereikt".



## 5. Kan men als atheïst beweren dat religie nuttig is voor de samenleving?

Illustreer uw antwoord met voorbeelden.

Absoluut. Het atheïsme: De uitdaging van het atheïsme is meer dan een **intellectueel of existentieel probleem van ongelovigen**. Het is ook een zaak die de gelovigen existentieel aangaat. Men zou zelfs kunnen zeggen dat alleen wie weet "dat **niet geloven ook mogelijk is**, dat het niet eens een absurde mogelijkheid is, **alleen diegene zal weten wat het betekent te kunnen**, ja te **mogen geloven in God**. Niet iedereen is in staat door de leegte van de afwezigheid van God te leven. Sommigen hebben deze opvulling nodig en zorgen voor een gemeenschapszin die men nodig heeft in de maatschappij. De Botton pleit ervoor om ideeën en rituelen los te maken van de religieuze instanties die er aanspraak op hebben gemaakt, en zo kunnen zij een belangrijke sociale rol vervullen. Enkele positieve kenmerken van religie die men moet herontdekken zijn: **Gemeenschapszin**, onder meer via collectieve rituelen zoals de mis. Het ideale restaurant van de toekomst is een agapè restaurant: "dank zij het agapè restaurant zou onze angst voor vreemdelingen verdwijnen", Godsdienst levert **weerwerk tegen de reductie van universiteiten** en onderwijsinstellingen tot "fabrieken die technocraten en industriëlen leveren, **Zorgzaamheid**: religie leert ons lief voor onszelf te zijn in tijden van crisis. **Architectuur**: wij hebben nood aan tempels voor bespiegeling

## 6. Wat hebben consumptiegoederen met religie te maken?

Consumptiegoederen functioneren als **tekens in een tekensysteem**. In order to differentiate oneself from others, one needs continuously new objects because the sign value attributed to them changes permanently. purchasing power determines one's **social position**= reification of the person. Endless reproduction of consumer goods: leads to ecological problems. The **destruction of our eco-system** is also a **religious problem**. Not religion but advertising is the '**opium of the people**': promise of an illusionary world of beauty, happiness and hope. Fetish strategy: consumer objects get an almost divine meaning (example: Apple temple; cult of fashion with high priests such as Versace, Lagerfeld etc.)

## 7. Welke rol spelen vergeving en verzoening in het herstel van vrede naar conflicten? Wat is hierbij de rol van religie?

Wanneer iemand in staat is te vergeven dan **accepteert** hij/zij wat is gebeurd en kan de pijn worden gedeeld met anderen. Men maakt dan bewust de keuze om **geen wraak** te nemen erkent het feit dat mensen vergeving waard kunnen zijn. Wanneer iemand deze vergeving wordt aangereikt en deze geaccepteerd wordt kan er vrede ontstaan in plaats van wraak na wraak te willen nemen op elkaar. Men kan na vergeving nog zelf de keuze maken om de relatie te hernieuwen of niet. De **cirkel van wraak doorbreken** is een van de belangrijkste zaken voor een weg naar vrede na conflicten. **Religie kan helpen bij het opbrengen van vergeving bij jezelf**. Je krachten voor vergeving uit het geloof in God halen zoals ook God de mens kan vergeven. (Zoals Etty Hillesum: pijn is deel van het leven en men moet verantwoording afleggen hiervoor aan God=vergeving vragen)( Christian faith sees history in the perspective of the cross.)

8. Wat bedoelt Scharmer met zijn stelling dat wij moeten evolueren van een 'ego-systeem' economie naar een 'eco-systeem' economie en wat heeft dit met innerlijkheid te maken ?

*Elk economisch systeem moet **bijdragen tot de globale kwaliteit van het leven**, het integrale welzijn van de geheel persoon en van alle mensen. Oog hebben voor de globale kwaliteit van het leven. Geen investeringen die het leven bedreigen. De verstoring van het ecosysteem gaat ook gepaard met een vermindering van de kwaliteit van menselijk leven, met ongelijkheid en een verstoring van de samenleving. Van "getting things done" naar "creating a space in which the future can emerge" (Theory U). Rol van de stilte. We moeten stoppen met te focussen op getallen en winst voor ons eigen belang maar moeten ervoor zorgen dat elke **mens zich kan ontplooien**. We willen een netwerk krijgen van relaties met elkaar, een volledig werkend eco-systeem waarin iedereen zich gemotiveerd en voldaan voelt.*

### III. Vragen in verband met de lectuuropdracht (Boek "Taal en stilte. Naar een leiderschap zonder angst").

1. Hoe kunnen metafoor en verhaal bijdragen tot een meer verantwoorde vorm van leiderschap?

*leiderschap is: Echt leiderschap is niet het kenmerk van individuen die anderen aan zich onderwerpen. Het neemt de persoonlijke verantwoordelijkheid niet weg van volgelingen door hen in te kapselen in een mimetisch gedrag of een 'compliance' strategie waarin geen ruimte meer is voor prudent handelen. Neen, het is precies het tegenovergestelde: **authentiek leiderschap brengt mensen ertoe het beste van zichzelf te ontdekken en te geven**. Het maakt menselijke vrijheid mogelijk.*

*In elke organisatie hebben mensen **nood aan een gedeeld verhaal** dat zij aan elkaar kunnen vertellen en doorgeven. De tweede taal laat de werkelijkheid van mens en organisatie zien in haar **positieve onberekenbaarheid**, paradoxale karakter en **oncontroleerbaarheid**. Rationele oplossingen zijn niet altijd redelijk. Men moet bereid zijn risico's te nemen en **controle uit handen te geven** om zo anderen te vertrouwen en tot zelfverwezenlijking te komen. Wie krampachtig vasthoudt aan het oude zal nooit innoveren.*



2. "Laten wij taal 1 vervangen door taal 2 (metafoor en verhaal)": geef een kritische commentaar op deze stelling.

*We willen taal 1 niet vervangen door taal 2. We willen een **samenspel** van beide. Goed leiderschap heeft **nood aan taal 2** zodat de organisatie in zijn geheel als gemotiveerd systeem kan werken. Toch is er een bepaalde voorkennis nodig voor het werken van een organisatie. **Taal 1 is nodig** voor enkele richtlijnen te stellen zodat de organisatie niet bij het begin faalt. Binnen deze richtlijnen is echter veel verwezelijking van de innerlijkheid nodig bij het personeel. Taal 1 is bijvoorbeeld onmisbaar bij **chirurgen** die bij een complicatie snel moeten handelen en in vaktaal tegen elkaar spreken.*

3. In welke mate is het gebrek aan inspiratie in leiderschap een taalprobleem?

***Topmanagers** worden niet opgeleid om de complexiteit van de werkelijkheid en van de menselijke creativiteit en interactie te zien en te begrijpen omdat ze denken via de **primaire taal**. Ze moeten hun talen uitbreiden en zo ook gebruik maken van taal 2 zodat ze **innovatiever** gaan denken (Wie krampachtig vasthoudt aan het oude zal nooit innoveren.). Ze moeten meer afstappen van controle en openstaan voor de **verhalen van anderen** (het eigen verhaal is niet voldoende, mensen hebben nood aan verhalen die anders zijn). Hier kunnen ze inspiratie uit halen. De taal van de **beeldspraak** is een taal die wegen wijst naar **levenswijsheid**.*

4. Zichzelf worden door het andere dan zichzelf, leg uit.

*Je kunt jezelf niet worden door alleen maar naar jezelf te kijken. De mens is **niet alleen een autonoom en constant 'ik'** maar ook een persoon die zichzelf wordt door de ontmoeting met het andere dan zichzelf. Die andersheid verwijst niet enkel naar **personen** maar ook inspirerende **teksten**. Deze teksten helpen om zich op een empathische wijze in te leven in de handelingen van anderen. De ethische argumentatie en analyse van concrete dilemma's draagt bij tot het **aanleren van een methodisch verantwoorde morele argumentatie**.*

5. Wat is 'paradoxe nieuwsgierigheid'?

***paradox**: de waarheid bestaat uit wat men **percipeert** als uit wat daaraan voorbijgaat. De kunst van het denken is om schijnbaar tegengestelde waarheden samen te houden om zo een meer adequate vorm van waarheid te ontdekken.*

***Nieuwsgierigheid**: aandacht voor en continu **zoeken naar de betekenis** van menselijke handelingen en gebeurtenissen.*

***paradoxe nieuwsgierigheid**: rekening houden met de **werkelijkheid** zoals ze aan ons verschijnt maar ook nagaan hoe **percepties** en betekenissen zijn ontstaan en hoe ze ook verwijzen naar het **onzichtbare** dat achter de schijnbare zekerheden schuilgaat. (rekenschap voor de ambiguïteit van situaties)*

6. Wat is contemplatie in de actie?

***Evolueren** van een concentratie op triviale en opportunistische bekommernissen naar **werkelijk belangrijke uitdagingen**. Dit heeft meer te maken met **wie je bent** dan wat je doet. Het is handelen vanuit de trouw aan wat je mediterend ontdekt als fundamentele en*

unieke opdracht van het leven, van een **doelstelling die verder rijkt dan eigenbelang** en die te maken heeft met een dienst aan de mensheid.

## 7. Waarom is hyperactivisme problematisch?

Het goede leven en samenleven vereist de erkenning dat de mens niet alleen een werkende persoon is maar ook een handelende persoon **gericht op de menselijke ontmoeting**. De menselijke interactie mag niet ondergeschikt worden. Mensen proberen soms **leegte te vullen met activiteit** maar hoe meer de mens de leegte (verlies van de band met het innerlijk) opvult met prestaties waaraan men zijn zelfachtig verbindt, hoe meer hij **afhankelijk** wordt van de eigen wilskracht om het vol te houden. Smekend om erkenning moet de actieve mens meer op zijn tenen lopen, dit kan snel tot een **burn out** leiden.

## 8. Hoe draagt stilte bij tot leiderschap?

**contemplatief** zijn, rustig kijken naar de werkelijkheid en niet met een vluchtige oppervlakkige blik. Zo kan een goede leider helder kijken naar een situatie zonder de eigen gevoelens en gedachten daarover de blik te laten vertroebelen. **Luisteren is de sterkste vorm van handelen**.

**Zelfkennis** is heel belangrijk en deze kan gewonnen worden uit stilte. Men kan in stilte gaan nadenken over wie ze nu precies zijn en wie ze willen zijn om zo keuzes te maken met de juiste intentie.

Zinnvolle activiteit vindt zijn oorsprong in de **ontvankelijkheid** voor een kracht die je niet op grond van een inspanning van de wil kunt verwerven. Die ontvankelijkheid wordt mogelijk dankzij stilte en meditatie.

Stilte kan meehelpen om een leidinggevende **zelf de verandering te worden** die hij in de wereld wil bewerkstellen.

## 9. Wat is het verschil tussen chronos en kairos en wat heeft dit met leiderschap te maken?

**Chronos**: mathematische tijd

**kairos**: datgene dat de chronos overstijgt en wat de ogen opent voor wat zich aandient als belangrijk voor de toekomst, voor het momentum. De kairos maakt mensen bewust dat het **tijd is om te handelen**.

frictie een weerstand zijn onvermijdelijk. Het kan zijn dat je niet meteen succes oogst, maar leiders mogen niet toegeven aan de onzekerheden die ze tegenkomen. Soms moet je jarenlang **wachten tot de tijd rijp is**, geduldig wachten tot de kairos is gekomen.

## 10. Wat bedoelt Edith Stein met passieve ontvankelijkheid?

In falen kan men een nieuwe zijnskracht ontdekken die je veerkrachtig kan maken, een kracht die in ieder mens aanwezig is vanuit de mogelijkheid van een passieve ontvankelijkheid. Zinnvolle activiteit vindt zijn oorsprong in de **ontvankelijkheid** voor een kracht die je niet op grond van een inspanning van de wil kunt verwerven. Die ontvankelijkheid wordt mogelijk dankzij stilte en meditatie.

### 11. De mens is een taaldier. Wat is de implicatie hiervan voor de alomtegenwoordigheid van de management-taal?

Een van de belangrijkste oorzaken van dit betekenisverlies is de **verschraling van de taal**. Mensen zijn niet alleen rationele wezens, maar ook en vooral **taaldieren**. Zij geven via de taal betekenis aan handelingen en ervaringen. Zonder taal en interpretatie is zelfs geen betekenisvolle ervaring mogelijk. Overal **domineert** het verschraalde, **vereconomiseerde**, eendimensionale **woord**, de geijkte formule waarmee de mens zijn plaats in het systeem weliswaar beveiligt, maar waarmee hij tevens anesthesie pleegt op het volle leven (Hannah Arendt). Massa's rapporten, geschreven in een onverstaanbaar jargon, en allerlei praatprogramma's zijn in dit opzicht symptomatisch: er wordt alsmaar **meer geschreven en gepraat, maar er wordt steeds minder gezegd**. Samen met de devaluatie van het woord is de eenzijdige **economisering van de taal een van de oorzaken van betekenisverschraling**. Het probleem is niet dat mensen economisch denken, althans niet zolang zij dit doen binnen de sfeer waarin een calculerende houding legitiem is. Het wordt echter wel hoogst problematisch wanneer de economistische interpretatie alle domeinen van het leven gaat overwoekeren, domineren en koloniseren. Een vorm van betekenisverschraling die hiermee samenhangt, is de dominantie van de taal met betrekking tot 'controle' en beheersing. Mensen worden niet langer vertrouwd. Geobsedeerd als men is door de mogelijkheid dat iemand wel eens niet zou beantwoorden aan de dominante prestatie- en nuttigheidscriteria, werkt men tijdverslindende evaluatiesystemen uit.

### 12. Wat heeft de metafoor van het panopticon met management te maken?

De **taal van de primaire kennis** is de taal van **panoptische organisatie** waarin men alles onder **controle** meent te hebben, waar mensen gedisciplineerd en genormaliseerd worden om volgens het mechanistische en op nut gerichte denken te handelen, waar men in die gereduceerde betekenis ook aan **kwaliteitsbewaking** doet. Mensen in panoptische organisaties mogen **geen fouten** meer maken. De angst voor mogelijke fouten is echter een slechte raadgever. Hij verhindert dat mensen levenswijsheid verwerven. 'Bewaking' is iets anders dan kwaliteitszorg en het hoort thuis in gevangenissen.

### 13. Waarom is zelfkennis en zelfbewustzijn belangrijk voor leiderschap?

Als het diepere zelf de grote onbekende blijft, is alles wat je presteert louter ijdele uitwendigheid. Dan heeft het geen betekenis. Ze wijze waarop **morele beslissingen** invloed uitoefenen op de morele kwaliteit en de integriteit van de actor als persoon is belangrijk. De ethische argumentatie en analyse van concrete dilemma's draagt bij tot het **aanleren van een methodisch verantwoorde morele argumentatie**. Het zelfbewustzijn loopt uit op een **fundamentele keuze**: wat is mijn unieke plaats in het universum of de mensengemeenschap? Kies ik ervoor om mij te onderwerpen aan de discipline van de tot homo economicus of aan een tot functie gereduceerd mensbeeld, of durf ik te **leven vanuit mijn eigen authenticiteit**?

Enkele namen:

- *Glucksmann: la troisième mort de Dieu : genocides*
- *Elie Wiesel (Romenië) : waar is god nu?*
- *Dietrich Bonhoeffer: liberaal protestant, dominee, bekeerd*
- *Emanuel Levinas: Litouwen, filosofie in Duitsland, overleeft WW2 als soldaat*
- *Etty Hillesum: vermoord in Auschwitz. Liberale jodin. Studeerde rechten en Russische literatuur*
- *Scott Appleby: The Ambivalence of the Sacred*
- *Marc Gopin, Between Eden and Armageddon.*
- *Lionel TIGER, Michael McGUIRE, "God's Brain"*
- *Alain De BOTTON, "Religion for Atheists. A non-believer's guide to the uses of religion"*
- *Stephen Gould en de Noma theorie: "non overlapping magisteria"*
- *Theory U (Otto Scharmer)*
- *Jody Fry (Theory of spiritual leadership)*
- *Wittgenstein: Waarover men niet kan spreken, daarover moet men zwijgen*
- *Julia Kristeva: "de vreemdeling zit in onszelf"*
- *Edith Stein: passieve ontvankelijkheid*
- *Max Weber: Kapitalisme als een product van een geloofstraditie.*
- *Daniel Bell, The Cultural Contradictions of Capitalism*
- *Johannes Paulus II in Centesimus annus*
- *Paus Benedictus XVI: Caritas in Veritate*
- *Werken van Baudrillard "Pour une économie politique du signe", "La société de consommation", "Le miroir de la production", "L'échange symbolique et la mort"*
- *Douglas Johnston, Faith-Based Diplomacy.*
- *Gevaar van eenzijdig denken over bepaalde religies (Martha Nussbaum)*
- *Richard Dawkins, The God Delusion*
- *William Cavanaugh, The Myth of Religious Violence*
- *Mark Jürgensmeyer: Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence*
- *J.P. Lederach: Moral Imagination: The Art and Soul of Building Peace*
- *Why is memory of the past so important (Ricoeur)*
- *Monbourquette on forgiveness*
- *Müller-Fahrenholz on political forgiveness*
- *Schreier: orthopathema*
- *Drewermann: Die Spirale der Angst*
- *the theory of recognition (Alex Honneth)*
- *Raimond Aina: Restoratieve rechtvaardigheid*